

KAN SVERIGE EFTER KRIGET

BEVARA SIN EKONOMISKA STANDARD?

Av redaktör fil. kand. STELLAN BOHM, Stockholm

Den dag är nu inom synhåll, då ekonomisk prestationsförmåga och effektivitet ej längre skall mätas i antalet producerade granater, bombmaskiner och stridsvagnar utan i konsumtion, levnadsstandard och välstånd. Ljusare framtidsperspektiv öppna sig åter för mänskligheten, och kan freden säkerställas för någon längre tidrymd, böra även mycket högt spända förväntningar på gynnsamma levnadsvillkor kunna infrias. Liksom tidigare komma emellertid ödets lotter att falla mycket ojämnt; somliga länder komma att gå före i utvecklingen, andra bli efter. Därvid är det ingalunda säkert, att progressivitet och efterblivenhet fördelas enligt samma geografiska schema som före kriget; tvärtom, mycket talar för att så icke blir fallet. Trots all ovisshet om framtiden kan man redan nu skönja vissa utvecklingstendenser i detta hänseende, som synas förtjäna den största uppmärksamhet.

Även under de »goda» dagarna före kriget lämnade svensk levnadsstandard mycket övrigt att önska, och inom stora samhällsgrupper hade man just ingen anledning att rosa det uppnådda »välståndet». Men detta hindrade icke, att vi kunde känna oss stolta, när vi jämförde de egna prestationerna med vad som uppnåtts utomlands. Tillsammans med några högt utvecklade kulturländer i västra Europa ingick vårt land i en relativt homogen grupp av nationer, som kom mycket högt upp på den internationella rangskalan vad levnadsstandarden beträffar. Långt framom den västeuropeiska gruppen befann sig visserligen U. S. A., men intrycket av ett överlägset amerikanskt välstånd förtogs till stor del av den kroniska massarbetslösheten där under 30-talet. Eftersom det dessutom blott rörde sig om en enstaka rekordprestation på den internationella arenan, kunde man trots allt

med visst berättigande hävda, att vårt land i fråga om levnadsstandard befann sig i allra främsta ledet av världens nationer. Härigenom kom även det fria ekonomiska system, som dock fortfarande ligger till grund för vårt svenska näringsliv, att framstå i motsvarande gynnsam dager.

Så tedde sig läget 1939. Mycket talar för att efterkrigstiden kommer att föra med sig genomgripande förändringar. Tvenne skäl kunna anföras som stöd för en sådan uppfattning. Det ena är, att kriget gjort amerikanarna fullt medvetna om sitt lands gigantiska produktionsförmåga, varför det skulle förvåna, om de icke förr eller senare funne på utvägar att omsätta de oanade resurserna i höjd konsumtion och levnadsstandard; därmed skulle det amerikanska försprånget ytterligare ökas — under vissa förutsättningar i alldeles ofantlig omfattning. Men ännu viktigare är, att ett flertal av de ekonomiskt efterblivna länderna befinner sig i forcerad utveckling för att hinna fatt det mera framskridna utlandet. Det mest anmärkningsvärda exemplet härpå är givetvis Sovjetunionen, där uppnåendet av U. S. A:s produktionsnivå inom en fixerad, mycket kort tidsperiod uttryckligen fastslagits som huvudmål för den ekonomiska politiken.

De västeuropeiska ländernas positioner hotas sålunda i båda »flankerna», och man kan med skäl fråga sig, om de i längden förmå hålla sitt hittillsvarande försprång. — Kanske komma de att upphinnas och t. o. m. distanseras av nationer, som de vant sig vid att betrakta som ekonomiskt långt efterblivna? Vilket svar utvecklingen kommer att ge på denna fråga, blir av största betydelse även politiskt sett. Ekonomiskt och socialt är världen ett enda stort experimentalfält, där erfarenheterna inom de olika sektionerna snart bli allmän egendom och läggas till grund för jämförelser i fråga om effektivitet och prestationsförmåga, som sedan utnyttjas i den politiska debatten. Efter kriget kommer detta sannolikt att bli fallet i än högre grad än tidigare.

Det förefaller kanske mången som en revolutionär och verklighetsfrämmande tanke, att Sovjet skulle anses ha utsikter att nå upp till en levnadsstandard av amerikanska mått. Men, måste man fråga sig, bottnar icke denna inställning mest i naturlig tröghet att dra konsekvenserna av ett händelseförlopp, som gått stiek i stäv mot vad man väntat sig? Mycket talar för att så är fallet.

När man på sina håll rent principiellt betvivlar Rysslands för-

måga att inom överskådlig framtid hinna fatt det mest framskridna utlandet, beror detta kanske delvis på att man bedömer utgångsläget som sämre än det i verkligheten är. Att rysk levnadsstandard var mycket låg före kriget är naturligtvis alldeles riktigt — men dock med en viktig reservation: år 1938—39, efter de två första femårsplanernas industrialisering, skulle efterblivenheten ingalunda ha varit så markerad, om de väldiga produktionskrafter, som redan då voro inriktade på rustningarna, i stället dirigerats till konsumtionsvaruindustrin eller till framställning av maskiner för denna industri. — Men, kan man med skäl fråga sig, har icke den enorma förstörelse, som sedan dess gått fram över landet, åter försämrat utgångsläget? — Givetvis, men varken förstörelsens omfattning eller den tid, det tar att återhämta den, bör överdrivas. Sannolikt kommer det att överraska de flesta, hur relativt snabbt de skador repareras, som under kriget åsamkats själva produktionsapparaten. Rekonstruktionen har f. ö. redan påbörjats och fortskrider av allt att döma i raskt tempo. En erinran härom fick man nyligen i meddelandet, att driften återupptagits vid stålverken i Stalingrad — för något mer än ett år sedan skådeplatsen för de hårdaste strider och den obeskrivligaste förstörelse.

Men även från en rysk förkrigsstandard, som vederbörligen korrigerats med hänsyn till produktionens dominerande krigsriktning, är steget långt till en välståndsnivå av amerikansk eller ens västeuropeisk typ. Att landet icke desto mindre kan tänkas inhämta efterblivenheten i en nära framtid, beror på att alla de väsentliga förutsättningarna för en snabb produktionsökning obestriddligen äro förhanden. Naturtillgångarna äro ännu rikare och mångsidigare än i U. S. A., hemmamarknaden är större, kapitalbildningen intensivare än den någonsin varit i sistnämnda lands historia. Att de naturliga förutsättningarna äro utomordentliga, är ju för övrigt ingen nyhet, det har varit känt sedan lång tid tillbaka. Däremot lära nog först krigets erfarenheter ha övertygat en större allmänhet om att det i Ryssland finns även en viss förmåga att utnyttja resurserna. Obestriddligt är, att kapaciteten i detta hänseende väsentligt stegrats under 30-talets senare hälft, både teoretiskt — tack vare undervisningsväsendets snabba utbyggnad — och praktiskt — genom att arbetarna undan för undan prövat sig fram till en högre grad av yrkeskunnighet, må vara till en början ofta på bekostnad av de komplicerade och dyra maskinerna. Allt detta är dock

realiteter, som man icke kan komma ifrån. Den kritik, som i utlandet riktas mot det ryska systemet, avser väl numera icke så mycket dess förmåga eller oförmåga att åstadkomma massproduktion av konsumtionsartiklar utan de metoder, varmed resultaten uppnås.

En ekonomi av rysk typ besitter åtminstone vissa förutsättningar att mäta sig med U. S. A. i produktionshänseende. Men gäller detta den ekonomisk-politiska hybrid, som f. n. florerar i Västeuropa, icke minst i Sverige? Man har skäl att betvivla det. Som det nu är, samverkar ett flertal avgörande faktorer att kraftigt bromsa upp välståndsstegringen i dessa länder.

Det återhållande moment, som i första hand kommer i åtanke, är uppsplittringen av det västeuropeiska rummet på ett otal småmarknader, var och en för liten för att tillåta ett fullt tillvaratagande av stordriftens fördelar. Givetvis skulle frånvaron av en vidsträckt hemmamarknad till stor del kunna kompenseras genom betydande utlandsmarknader, genom största möjliga frihet för den internationella handeln. Kunde de konstlade skrankorna mellan staterna nedbrytas, och den för massproduktionen väsentliga stormarknaden på så sätt säkerställas, bleve givetvis förutsättningarna för en högre levnadsstandard helt annorlunda. Men vad har man för skäl att vänta sig en sådan utveckling? De optimistiska profetior, som frikostigt strötts omkring under kriget, bör man säkert taga med mycket stor reservation. Tecken på ett begynnande tillnyktrande har för övrigt icke saknats på sistone. Tyvärr är det nog så, att de enskilda staternas näringsliv fått utvecklas alltför långt efter särpräglade, protektionistiska linjer för att utan mycket kännbara omställningssvårigheter kunna gå över till mera fullständig frihandel; i länder, där oppositionen icke kan kommenderas bort, torde dessa omställningssvårigheter visa sig praktiskt taget oöverstigliga.

Därtill kommer att ett friare varuutbyte i Västeuropa även har att övervinna det kompakta motståndet från försvarsautarkiska strävanden, som växt sig starka redan under 30-talet, och ingalunda torde upphöra efter det nu pågående kriget. Tvärtom, icke minst i vårt eget land, har just kriget och avspärrningen presterat så slående bevis på den inhemska självförsörjningens värde, att den allmänna inställningen i handelspolitiska frågor icke kunnat undgå att ta intryck. Man behöver blott erinra om den enighet, som numera råder här i landet rörande självför-

sörjningen med livsmedel efter kriget och om nödvändigheten av ett »gränsskydd» för modernäringen. Hur väl motiverad en dylik politik än är ur försvarsekonomiska och andra synpunkter, kan man naturligtvis icke komma ifrån, att den vad levnadsstandarden beträffar placerar oss i efterhand gentemot nationer, som för sitt jordbruk disponera Nordamerikas Middle West eller Ukrainas svartajordsregioner.

De nästan hopplösa svårigheterna att bemästra den begränsade hemmamarknadens och de ofullständiga naturtillgångarnas problem måste redan i och för sig verka starkt hämmande på välståndsutvecklingen i Västeuropa. Tyvärr är emellertid detta ingalunda det enda återhållande momentet. Om möjligt ännu viktigare är, att kapitalbildningen synes vara alldeles otillräcklig för ett verkligt snabbt och omfattande framåtskridande. Icke minst till följd av den hårda beskattningen saknas det starkt pådrivande incitament till mekanisering och fortsatt utbyggnad av realkapitalet, som ligger i de stora vinsterna och som en gång pressade amerikanska företagare att skapa den väldigaste produktionsapparaten och den högsta levnadsstandarden i historien. Å andra sidan inspirerar fruktan för rationaliseringsarbetslöshet ett passivt motstånd på arbetarhåll mot vidare mekanisering och ökning av kapitalutrustningen. Icke minst framträder denna tendens inom byggnadsverksamheten, där annars rationaliseringen skulle bära särskilt rika frukter. Det har icke saknats röster, som varnat för liknande svårigheter inom jordbruket, om rationaliseringen och sammanläggningen av alltför små brukningsdelar skulle ske i snabbare tempo.

Vad kapitalbildningen beträffar, stå vi i själva verket inför ett allvarligt dilemma. Å ena sidan föreligger det små utsikter för en återgång till den lindriga beskattning och den inkomstfördelning av typen U. S. A. från före 1929, som ensamt förmår säkerställa en frivillig (riskvillig) kapitalbildning av verkligt betydande omfattning; å den andra föreligga icke heller de politiska förutsättningarna för den ryska metoden att framdriva sparande och kapitalbildning skattevägen (även om tanken icke synes vara helt främmande för vissa kretsar). Vad vi nu ha här i Sverige och i närbesläktade länder är något mitt emellan av högst tvivelaktig effektivitet. Hur detta dilemma skall kunna lösas, är för närvarande svårt att inse. Lösningen lär i alla händelser icke underlättas av den alltmer populära uppfattningen, att vägen till välstånd går över minskad sparkvot och större konsumtionsandel.

Den bild som här tecknats av de västeuropeiska ländernas framtid är onekligen ganska dyster. Men det ovanstående bör ha visat att det verkligen finns belägg för en viss pessimism. Den eventualiteten förefaller ingalunda utesluten, att vårt land och närbesläktade länder från att ha intagit en förgrundställning i ekonomiskt hänseende deklasseras till en mera blygsam andrarangsposition. De politiska återverkningarna härav skulle säkert icke låta vänta på sig. Ett ekonomiskt system, som tillåte en sådan relativ tillbakagång — omvälvningen kan ju mycket väl ske parallellt med ett icke oväsentligt absolut framåtskridande — skulle bli utsatt för en våldsamt kritik, och krav på genomgripande reformer skulle självfallet infinna sig. Av detta skäl kan man ifrågasätta, om en ekonomi av nuvarande västeuropeisk typ i längden förmår hävda sig i den urvalsprocess, som otvivelaktigt förefinns även mellan länderna. Den tillåter icke uttagandet av hela den effekt, som dock borde kunna presteras med föreliggande resurser. Man kan på allvar fråga sig, om det i längden finns något annat alternativ till den ryska statskapitalismen än en fri ekonomi (av typen U. S. A. före 1929), givetvis kombinerad med en resonabel socialvård och en verkligt effektiv konjunkturpolitik. Avvisar man den senare utvägen och hänger fast vid nuvarande »middle way», får man kanske till slut finna sig i den förstnämnda eventualiteten. Det är nog ett faktum som man förr eller senare måste se i vitögat.